

УДК 631. 145 (477)

Раїса ГРІНЧЕНКО

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Резюме. Висока динамічність та нестабільність розвитку підприємств агропромислового комплексу України викликають необхідність детального розгляду проблем та можливих напрямів трансформації даних підприємств. Характерною тенденцією діяльності агропромислових підприємств сьогодні виступає скорочення обсягів діяльності. Нестабільна законодавча база, переорієнтація на вирощування технічних культур, відсутність доступу до недорогих кредитних ресурсів, використання застарілих основних засобів та низький рівень інформаційної обізнаності – найвагоміші чинники, що впливають на діяльність сучасних агропромислових підприємств України. Основними напрямками для розвитку виступають упровадження прогресивних технологій в агропромисловому виробництві, розвиток вітчизняного машинобудування, формування агропромислової інфраструктури, забезпечення державної підтримки та податкового стимулювання агропромислових підприємств. Першочерговим завданням трансформації агропромислового комплексу країни виступає його техніко-технологічна модернізація.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, трансформація, чинники впливу, перепони розвитку агропромислових підприємств, напрямки трансформації.

Raisa GRINCHENKO

TRANSFORMATION ENTERPRISES OF THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE

Summary. High dynamics and instability of development of the enterprises of agro-industrial complex of Ukraine require detailed consideration of problems and possible directions of transformation of these enterprises. A typical trend of activity of agricultural enterprises today is the reduction in activity. Unstable legislative framework, the shift towards cultivation of industrial crops, lack of access to affordable credit, the use of obsolete fixed assets and low level of information awareness are the most significant factors influencing the activities of modern agro-industrial enterprises of Ukraine. The main areas for development are the introduction of advanced technologies in agricultural production, the development of domestic machine-building, the formation of the agricultural infrastructure, provision of government support and tax incentives for agricultural enterprises. The primary task of the transformation of the agro-industrial complex of the country is its technical and technological modernization. We must also take into account the specific nature of competition in the agricultural sector: mismatch between demand and supply of agricultural products, the inelasticity of demand for agricultural products, state regulation of prices for agricultural product, the increase in non-price competition, presence at the same time all kinds of competition. One of the tools for the revitalization and development of the enterprises of agro-industrial complex of Ukraine is the creation of a free trade zone with the EU. Removing obstacles for the development of agro-industrial companies in Ukraine requires a comprehensive approach that will integrate activities at the level of state, regional management, and activities aimed specifically at the activities of enterprises.

Key words: agro-industrial complex, transformation, impact factors, obstacles for the development of agro-industrial enterprises, the direction of transformation.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс має надзвичайне значення для будь-якої країни. Основним завданням розвитку агропромислового комплексу виступає забезпечення населення країни продуктами харчування. Україна є країною зі сприятливими природно-кліматичними умовами для розвитку сільського господарства, проте на сьогодні надзвичайно гостро постала проблема продовольчої безпеки. Тобто необхідність та можливості для розвитку агропромислового комплексу в країні є, проте адекватних заходів для вирішення проблеми продовольчої безпеки не вистачає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням загальних проблем розвитку агропромислового комплексу України займаються такі провідні вітчизняні та

зарубіжні вчені: В.І. Бойко, О.М. Бородіна, П.І. Гайдуцький, В.М. Геєць, М.Я. Дем'яненко, О.М. Загурський, А.М. Кандиба, В.В. Лаврук, І.І. Лукінов, С.А. Нестеренко, Б.Й. Пасхавер, Д.В. Полозенко, П.Т. Саблук, В.Д. Слюсар, О.В. Шубравська та інші.

Водночас висока динамічність та неоднозначність трансформаційних процесів у економіці України викликає необхідність у подальшому поглибленому аналізі сучасних аспектів трансформації підприємств агропромислового комплексу, виявленні основних чинників, що впливають на ці процеси, та обґрунтуванні основних рекомендацій з розвитку цих підприємств.

Питання, що досліджується, характеризується недостатнім науковим опрацюванням. Дослідження, що проводяться, не мають системного характеру, а розглядають лише окремі аспекти трансформації підприємств агропромислового комплексу України. Вирішення окресленого питання потребує комплексного підходу, який повинен базуватися на досконалому аналізі сучасного стану підприємств агропромислового комплексу України.

Мета статті – теоретичне обґрунтування процесів і тенденцій, що відображають трансформацію підприємств агропромислового комплексу України, враховуючи історичні особливості розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Трансформація в перекладі з латинської мови означає зміну. Тому в даній статті будуть розглянуті основні чинники й перепони для розвитку та зміни підприємств агропромислового комплексу України, відносяться: сільське господарство; галузі, що виробляють засоби виробництва та обслуговують АПК; галузі зі збереження, реалізації та обробки сільськогосподарської продукції.

Підприємства агропромислового комплексу України здійснюють свою діяльність у надзвичайно важких та нестабільних умовах. Характерною тенденцією стає скорочення діяльності агропромислових підприємств або їх повна ліквідація. Сільськогосподарські товаровиробники України у 2013 році орієнтувалися переважно на виробництво продукції рослинництва як більш рентабельної. Саме досягнення значних приростів продукції у галузі рослинництва у 2013 р. зумовило загальну позитивну тенденцію зростання обсягів виробництва у сільському господарстві. Рівень рентабельності основної діяльності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) сільськогосподарських підприємств склав 11,5% проти 20,2% у попередньому році. Рентабельність виробництва продукції рослинництва становила 11,3% [1].

Якщо розглядати питання використання земельних ресурсів України, то виділяють такі підприємства, які володіють найбільшими обсягами землі (табл.1). Серед таких латифундистів найбільшу частку земельних ресурсів України мають «UkrLandFarming» (532000 га) та «NCH» (450000 га).

Таблиця 1

10 найбільших латифундистів у 2012 році*

Table 1

10 largest land owners in 2012

Холдинг	Земельний банк, га
UkrLandFarming	532000
NCH	450000
«Кернел Груп»	330000
«Мрія агрохолдинг»	298000
«Миронівський хлібопродукт»	280000
«Українські аграрні інвестиції»	260000
«Астарта Київ»	245000
HarvEast	220000
«Агротон»	171000
Sintal Agriculture	146000
Всього по 10 компаніях	2932000

*Джерело: [2, с.20]

За результатами дослідження діяльності підприємств агропромислового комплексу України можна виділити такі найвагоміші чинники, що впливають на їх діяльність [3, с.58]:

1. Нестабільна та неоднозначна законодавча база, яка регулює діяльність підприємств агропромислового комплексу України.

2. Переорієнтація підприємств агропромислового комплексу України з традиційних видів виробництва на виробництво технічних культур, що знижує конкурентоспроможність України на світовому агропромисловому ринку у подальшому та значно виснажує наявні природні ресурси.

3. Нестача та відсутність доступу до недорогих кредитних ресурсів для забезпечення як операційної, так й інвестиційної діяльності підприємств агропромислового комплексу.

4. Сучасні підприємства агропромислового комплексу України працюють у надзвичайно важких умовах із застосуванням фізично та морально застарілих основних засобів.

5. Низький рівень інформаційної обізнаності у процесах і надбаннях світової науки та практики у сфері здійснення агропромислового виробництва.

6. Сезонний характер виробництва, що залежить насамперед від природно-кліматичних умов здійснення виробництва.

Зазначені чинники впливають на діяльність сучасних підприємств агропромислового комплексу України досить негативно, проявляючись у зростанні собівартості агропромислової продукції та постійному зниженні її якості у порівнянні з існуючими у світі зразками.

Враховуючи сучасний стан та перелічені чинники, можна виділити такі основні перепони, а також шляхи їх можливого подолання для розвитку підприємств агропромислового комплексу України [4, с.35]:

- вдосконалення процесу набуття права власності на землю та передавання землі в оренду агропромисловим виробникам;

- упровадження сучасних систем землекористування та ефективних, безпечних технологій вирощування сільськогосподарських культур;
- розвиток машинобудування для забезпечення сільського господарства вітчизняними машинами та механізмами;
- розвиток виробничої та соціальної інфраструктури у сільській місцевості;
- реорганізація сільськогосподарських підприємств та розвиток фермерства;
- заохочення спеціалістів до праці у сільській місцевості;
- упровадження програм державної підтримки пріоритетних напрямів агропромислового виробництва;
- створення програм пільгового кредитування агропромислових виробників державними банками країни;
- створення системи податкових пільг та дотацій пріоритетних видів агропромислового виробництва.

Проте не слід забувати про наявність конкуренції на агропромисловому ринку, яка має свої притаманні їй особливості та специфічно впливає на процеси трансформації підприємств агропромислового комплексу. За дослідженнями вітчизняних вчених [5, с.17] інституційне середовище аграрного сектора породжує певні особливості конкуренції, які притаманні лише для цього сектора:

- невідповідність попиту та пропозиції на аграрну продукцію (дана невідповідність зумовлена не тільки природно-кліматичними умовами території, але й сучасними тенденціями розвитку науково-технічного прогресу саме в агропромисловому виробництві та розвитком уподобань споживачів);
- нееластичність попиту на продукцію аграрного сектора (обмеженість агропродовольчої сировини призводить до появи недобросовісної конкуренції та завищення ціни на неї);
- ціна на продукцію аграрного сектора формується також під впливом механізму державного регулювання (виробництво соціально важливих видів продукції аграрного сектора контролюється та регулюється державою, тому конкурентної боротьби у цих секторах не існує);
- підвищення значення нецінової конкуренції (нецінова конкуренція у більшості притаманна промисловому виробництву, але останнім часом підприємства агропромислового сектора також активно використовують методи нецінової конкуренції, що активізує загальну конкуренцію у цьому секторі);
- присутність одночасно всіх видів конкуренції (наявність великої кількості суб'єктів господарювання та обмежених природних ресурсів, доступу до влади викликає появу різноманітних видів конкуренції від досконалої до монополістичної).

Враховуючи особливості конкуренції в агропромисловому секторі країни необхідно зупинитися на основних бар'єрах, що формують перепони для розвитку конкуренції. Виділяють такі найважливіші бар'єри для розвитку конкуренції в аграрному секторі України [5, с.18]:

- економічні (недосконало сформована бюджетно-податкова, кредитно-фінансова та цінова політика держави);
- адміністративні (надто ускладнена діяльність агропромислових підприємств від реєстрації до вивезення продукції за кордон);
- бар'єри усередині агропромислового сектора, створені самими суб'єктами господарювання;
- обмежена ємність внутрішнього ринку (спричинена низьким рівнем упровадження інновацій у виробництво та низькою платоспроможністю);

- нерозвиненість ринкової інфраструктури (низький рівень розвитку якої спричиняє затримання процесів купівлі-продажу в даному секторі);
- обмеженість природних ресурсів (найважливіший чинник, який стримує зростання обсягів виробництва у даному секторі та значно загострює конкуренцію за наявні природні ресурси);
- недосконалість законодавства та системи регулювання аграрного сектора (неоднозначний та несистемний характер законодавчого й державного регулювання агропромислового сектора стримує розвиток конкуренції);
- зростання тіньового бізнесу в агропромисловому виробництві.

Розглянувши основні особливості конкуренції в аграрному секторі та виділивши найвагоміші бар'єри для розвитку конкуренції в цьому секторі економіки можна виділити деякі напрями зі створення умов для формування сприятливого конкурентного середовища, що створить умови для ефективнішої трансформації підприємств агропромислового комплексу України. Створенню сприятливого конкурентного середовища в аграрному секторі України сприятимуть [5, с.19]:

- заходи протидії монопольній поведінці у секторі (від законодавчого рівня до фактичної роботи підприємств на місцях);
- інноваційна діяльність підприємств (рівень упровадження інновацій на сучасних агропромислових підприємствах України досить низький, тому важче конкурувати вітчизняним підприємствам з інноваційними закордонними);
- ринкова інфраструктура (що надасть можливості спростити та прискорити процедуру купівлі-продажу продукції);
- транспортна та логістична інфраструктури агропромислового сектора (сучасна транспортна інфраструктура агропромислового сектора України базується на спадках, що залишились від колишнього Радянського Союзу, про логістичну інфраструктуру у цьому секторі почали говорити нещодавно);
- малий аграрний бізнес (що надасть можливості ефективніше використовувати наявні природні ресурси та стане підґрунтям забезпечення продовольчої безпеки країни саме на місцях);
- внутрішній попит на аграрну продукцію та створення умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності агропромислових підприємств.

Зазначені заходи діятимуть тільки при комплексному їх застосуванні зі значною підтримкою з боку державних органів влади.

Одним із засобів активізації діяльності та розвитку підприємств агропромислового комплексу України виступає створення вільної зони з ЄС. Виділяють такі переваги від створення вільної зони з ЄС для розвитку агропромислового комплексу України [7, с.30]:

- запровадження європейських стандартів демократії та державного регулювання;
- прискорення розвитку інституціонального ринкового забезпечення підприємств агропромислового комплексу;
- поліпшення стандартів виробництва готової продукції відповідно до вимог ЄС;
- застосування досвіду європейських виробників щодо вдосконалення процесу виробництва шляхом підвищення рівня доходності сільськогосподарського виробництва.

Також можна виділити й опосередковані недоліки створення вільної зони з ЄС [7, с.31]:

- реформування та адаптація вітчизняної системи державного регулювання сільського господарства до Єдиної аграрної політики ЄС;
- поліпшення умов праці та підвищення заробітної платні з метою попередження відпливу робочої сили;
- зростання витрат на підвищення стандартів виробництва продукції агропромислового комплексу й технічне переоснащення виробництва;
- підвищення економічного тиску на вітчизняних експортерів продукції агропромислового комплексу з боку країн Митного союзу;
- низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції на європейському ринку.

Проте починати трансформацію сучасного агропромислового комплексу України потрібно з його основи – техніко-технологічної модернізації.

Модернізація аграрного сектора являє собою процес його техніко-технологічного і ресурсного оновлення, досягнення високого рівня конкурентоспроможності та стійких темпів розвитку на основі впровадження агроновацій з дотриманням принципів екологічної прийнятності та соціальної спрямованості результатів сільськогосподарської діяльності [8, с.65].

Для модернізації вітчизняного сільськогосподарського виробництва необхідно забезпечити [8, с.74]:

- щорічну гарантовану бюджетну підтримку розвитку довготермінового кредитування впровадження аграріями прогресивних технічних засобів та технологій шляхом здешевлення відсоткової ставки кредитів банків і розвитку системи фінансового лізингу; часткову компенсацію вартості придбання складної сільськогосподарської техніки та племінної худоби;
- розвиток і вдосконалення системи збуту сільськогосподарської продукції; розбудову складського та спеціалізованого транспортного господарств, системи інформаційно-комунікаційного забезпечення операторів ринку;
- сприяння розвитку кооперативних та інших об'єднань сільськогосподарських товаровиробників;
- фінансове стимулювання розвитку високоефективних екологічнобезпечних виробництв;
- бюджетне фінансування розвитку селекції та насінництва; захист тварин та рослин; нарощування генетичного потенціалу продуктивності тваринництва; покращення родючості ґрунтів; розвиток меліорації земель сільськогосподарського призначення;
- нормування розвитку екологічного землеробства та системи його сертифікації.

Висновки. Вирішення проблем підприємств агропромислового комплексу сьогодні виступає одним із першочергових завдань держави. Дане питання може бути вирішено поступово, поєднанням теоретичних надбань у цій галузі із застосуванням досвіду провідних країн світу. Усунення перепон для розвитку агропромислових підприємств в Україні потребує комплексного підходу, який поєднає заходи на рівні державного, регіонального управління та заходи, спрямовані саме на діяльність підприємств. Важливим виступає врахування принципів зональної специфіки економічного розвитку, орієнтації на забезпечення населення продуктами харчування власного виробництва, узгодження факторів виробництва при використанні економічних, організаційних та адміністративних заходів активізації діяльності підприємств агропромислового комплексу України. Першочерговою у напрямку

трансформації підприємств агропромислового комплексу України виступає проблема його техніко-технологічної модернізації.

Conclusions. The solution of the problems of the enterprises of agro-industrial complex today is one of the priority tasks of the state. This issue can be solved by a combination of theoretical developments in this field with the experience of leading countries of the world. Removing obstacles for the development of agro-industrial companies in Ukraine requires a comprehensive approach that will integrate activities at the level of state, regional management, and activities aimed specifically at the activities of enterprises. It is important to take into account principles of zonal specificity of economic development, focus on food provision of national production, coordination of production factors using economic, organizational and administrative revitalization measures of enterprises of agricultural and industrial complex in Ukraine. The primary issue in the direction of the transformation of enterprises of the agricultural and industrial complex of Ukraine is the problem of its technical and technological modernization.

Використана література

1. Загурський, О.М. Інституційні чинники розвитку конкуренції на агропродовольчих ринках [Текст] / О.М. Загурський // Актуальні проблеми економіки. – №3(153). – 2014. – С.15–21.
2. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку [Текст] / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван та ін.; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2009. – 432 с.
3. Нестеренко, С.А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: Управлінський аспект: монографія [Текст] / С.А. Нестеренко – К., 2012. – 483 с.
4. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. [Текст] / О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гудоров та ін.; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2012. – 56 с.
5. Банева, І.О. Державне управління інноваційно-інвестиційними трансформаціями в АПК [Текст] / І.О. Банева // Науковий вісник (Львів). – Серія: Економічні науки. – 2011. – Т.13, №1(47). – Ч.1 – С.9–12.
6. Столяров, В.В. Формування стратегій розвитку аграрного сектора економіки в умовах глобалізації [Текст] / В.В. Столяров // Економіка АПК. – 2014. – №4. – С.18–23.
7. Пугачов, М.І. Інтеграційні альтернативи для АПК України в умовах світової економічної кризи [Текст] / М.І. Пугачов, А.О. Мельник // Економіка АПК. – 2014. – №4. – С.28–32.
8. Шубравська, О.В. Перспективи модернізації аграрного сектора України [Текст] / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка України. – 2013. – №8(621). – С.64–76.